

Pojem a účel trestu

Jakub Drápal

Trestní právo II.

17. února 2025

Pojem trestu

Základní aspekty trestu [Hart, 1959]

- 1 Působení nepříjemnosti / bolesti
- 2 Pachateli
- 3 Státem (autoritou)
- 4 Vykonané jinou osobou než pachatelem
- 5 Za předem definované přestoupení zákona

Zásadní postavení trestu v trestněprávní doktríně

- Celé trestní právo je vybudováno okolo trestu (**trestní právo**)
- Rozsah trestního práva záleží na paletě trestů a jejich přísnosti
 - Čím širší kriminalizace, tím nižší tresty musí být dostupné
 - V některých státech nelze uložit trest odnětí svobody za určitá jednání
 - ČR: Diskuze o neplacení výživného a nemožnosti uložit TOS za tento TČ
- Všechna ustanovení trestního práva mají být konstruovaná s vizí vlivu na trest
 - Jaká vývojová stádia chceme trestat? (a jak?)
 - Konstrukce subjektivní stránky (a vliv jejich projevů pro uložení trestu)
- V trestním právu vyvažujeme při zvažování kriminalizace jednání
 - 1 Symbolickou váhu kriminalizace
 - 2 Jaký důsledek máme vyvodit (= jaký trest uložit)

Zásadní postavení účelu trestů

Základní vodítko [Roberts and von Hirsch, 1995]

- 1 Umožňuje **zákonodárci** konstruovat koherentní systém trestů
- 2 Vede **soudce** k správnému rozhodnutí

Pomáhá při řešení zásadních i drobnějších otázek

- Jak konstruovat systém trestů?
- Jakou roli má hrát trestní minulost či přiznání viny?

Příklady významu účelu trestů

Pachatel 1

Lukáš v posledních letech opakovaně krade drogistické zboží v obchodech, které následně přeprodává dál. Byl opakovaně odsouzen za toto a je za to souzen i nyní.

Pachatel 2

Karla chce a je schopna splácet škodu, kterou způsobila závažným dopravním trestným činem, pokud jí nebude uložen nepodmíněný trest odnětí svobody a bude moci dále podnikat.

Pachatel 3

Tomáš, vystudovaný právník, se jako prvopachatel dopustil dotačního podvodu se škodou 7 500 000 Kč, které z velké části utratil. K trestné činnosti se doznal a prohlásil vinu.

Obecná situace

Máme neuvěřňovat pachatele závažnějších trestných činů s malou pravděpodobností recidivy?

Jaké účely trestů máme?

Základní dělení účelů trestů

Dvě základní skupiny trestů

- 1 Proporcionalistické (absolutní): Vztah závažnosti tč a trestu
 - *Punitur, quia peccatum est*: Trestá se, protože bylo spácháno zlo
 - Představitelé: Kant + Hegel
 - Oko za oko: Příklad limitující proporcionality
- 2 Konsekvencialistické (relativní): Předcházení recidivě
 - *Punitur, ne peccatur*: Trestá se, aby nebylo pácháno zlo.
 - Představitelé: Beccaria + von Liszt
 - Klíčová otázka: Fungují?

Nutnost je kombinovat (vznikají smíšené teorie)

Konsekvencialistické vůči možným pachatelům (generální prevence)

- 1. Odrazení možných pachatelů
 - Negativní generální prevence
 - Teorie: Mohou působit jen na omezený segment pachatelů
 - Nespravedlnost: Exemplární tresty Ústavní soud vyloučil: "Nelze uložit přísnější trest, než by byl přiměřený"(nálezn sp. zn. I. ÚS 4503/12 ze dne 11. 6. 2014 (N 119/73 SbNU 827), bod 26)
 - Praxe: Odrazení přísnějšími tresty je efektivní jen velmi omezeně [Chalfin and McCrary, 2017]
- 2. Utvrzení společenských norem
 - Pozitivní generální prevence
 - Posílení přesvědčení společnosti, že se nemají páchat trestné činy
 - Vedlejší produkt

Konsekvencialistické vůči pachatelům (individuální prevence)

- 3. Odrazení pachatelů od recidivy
 - Negativní individuální prevence
 - Vězení nemá výrazně odlišný pozitivní či negativní efekt než jiné tresty [Loeffler and Nagin, 2022]
 - Šokové tresty nefungují [Mackenzie et al., 1995]
 - Přísné podmínky ve vězení jsou neefektivní [Chen and Shapiro, 2007, Auty and Liebling, 2020]
- 4. Snaha o nápravu pachatele
 - Pozitivní individuální prevence
 - Programy mají omezenou efektivitu [Weisburd et al., 2016]
- 5. Zabránění páčání trestné činnosti
 - Inkapacitace
 - Částečně funkční, ale velmi drahé [Apel and Wermink, 2014]

Závěr ke konsekvencialistickým účelům trestů

- Jen velmi omezeně efektivní
- Představa, že budeme chránit společnost skrze zvýšení represe: Mylná
- Představa, že uložený trest zásadně ovlivní pachatele: Mylná
- Závěr: Neměly by být základními účely trestů při ukládání trestů

6. Proporcionalistické účely trestů

Citelnost trestu by měla odpovídat závažnosti trestné činnosti

- Míra odsouzeníhodnosti je vyjádřena mírou trestu
- Dnes (odbornou teorií) považováno za základní účel trestání
- Příklad: Vnímali bychom jako nespravedlivé, pokud by za bagatelní trestnou činnost byl uložen přísnější trest než za závažnou trestnou činnost

Jak hodnotit závažnost trestné činnosti a citelnost trestu?

- Narušení životního standardu oběti či pachatele
- Objektivní a subjektivní složka
- To, zda je např. pachatel recidivista či prvopachatel nehraje příliš roli z hlediska závažnosti trestné činnosti

Šířeji rozebráno např. v dílech von Hirsche [von Hirsch, 2017, von Hirsch, 1996]

Nejednoznačnost proporcionality I.: Ordinální a kardinální

Shodneme se na závažnosti trestné činnosti (ordinální proporcionalita)?

Ano! Napříč společnostmi panuje relativně široká shoda na tom, jaká jednání jsou závažnější než jiná (empirical desert).

Shodneme se na trestech, které by měly být ukládané (kardinální proporcionalita)?

Ne! Za určitým způsobem vymezené jednání lidé uloží velmi různě citelné tresty.

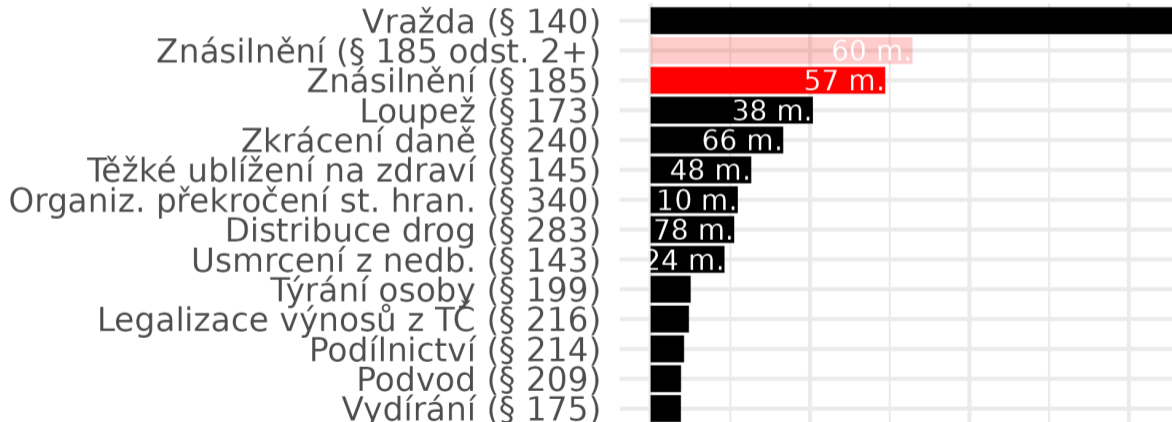
Závěr z tohoto: Na čem z hlediska spravedlnosti trvat?

Aby citelnost trestů odpovídala pořadí jednání seřazeného podle závažnosti

Nejednoznačnost proporcionality I.: Jak trestáme v ČR?

1. Kdo si myslí, že trestáme pěstování a prodej marihuany přísněji, než jak trestáme znásilnění?
2. Kdo si myslí, že trestáme těžké ublížení na zdraví přísněji, než jak trestáme znásilnění?

Nejednoznačnost proporcionality I.: Tresty ukládané prvopachatelům

Nejednoznačnost proporcionality II.: Objektivní a subjektivní

Podle čeho posuzujeme závažnost trestné činnosti?

- Subjektivní posouzení: Co pachatel zamýšlel
- Objektivní posouzení: K čemu došlo (jaký byl následek)

A teď si to pojd'me otestovat

- Nehoda ve Studénce: Kamion (i) stihl / (ii) nestihl těsně ujet před projíždějícím vlakem
- Úkladná vražda: Pachatel vystřelil a (i) neminul a zabil oběť, (ii) minul protože se oběť sehnula pro kamínek
- Vražda v kuchyni: Uprostřed hádky žena bodla muže do hrudi a (i) strefila se do srdce a muže zemřel či (ii) strefila se 3 mm vedle srdce a muž přežil, přičemž hned přivolala záchranku.
- Znásilnění: Poškozené v důsledku znásilnění (i) vzniklo PTSD či (ii) nevzniklo PTSD, přičemž toto nemělo základ v jednání pachatele.

Závěr k proporcionalitě

- Ve společnosti panuje relativní shoda ohledně pořadí závažnosti trestné činnosti
- Médii diskutované problémy jsou v průměru v rozporu s praxí soudů
- Poskytuje určitý základ, ale nikoli jednoznačný
- Posuzování závažnosti trestné činnosti je náročnější, než si myslíme
- Přesto to má být výchozí (základní) účel trestů

7. Restorativní justice

- Podstata: Náprava společenských vztahů
- Inspirace: Řešení konfliktů v domorodých společnostech
 - Měl by roli hrát názor poškozeného?
 - Měla by roli hrát náhrada škody?
 - Jakou roli by měla hrát omluva?
- Role: Ideálně napříč trestním řízením (ale nikoli primárně při uložení trestu)
- Širší studium: [von Hirsch et al., 2003, Masopust Sachova, 2019]

Zákonné vyjádření účelu trestu: Neexistuje

- Necháno na teorii trestního práva
- Teorie: Nejasná + rozdílná
- V rozporu s Doporučením Rady Evropy R (92) 17
- Negativně reflektováno Ústavním soudem (I. ÚS 4503/12)

Jak by bylo možné situaci napravit?

Řešení výčtem (přístup "jídélna")

- Vyjmenovat všechny a nechat soudce vybrat si
- Neposkytuje vodítka zákonodárci ani soudci

Řešení vyjádřením určité hierarchie

- Poskytuje vodítka
- Složitější a politicky komplikované
- Není nutné zákonem: Judikaturou?

Hierarchie účelů trestů dle (zahraniční) odborné literatury

- Primární roli má hrát vztah závažnosti trestné činnosti a trestu (limiting retributivism)
 - **"Pokud zákonodárce nspecifikuje** svou trestní politiku co do **účelů trestání detailněji, pak každé uložení trestu** (ať už samostatného trestu, či více trestů vedle sebe) **musí přísně sledovat a respektovat principy proporcionality** a ultima ratio [subsidiarity (přísnější) trestní represe], a to i v případě, že by soud v konkrétní situaci shledal, že některý z konsekvencionalistických (důsledkových) účelů - například odstrašení potenciálních pachatelů, začlenění odsouzeného do terapeutického programu za účelem nápravy (rehabilitace) atp. - by vyžadoval trest pro odsouzeného citelnější." (nálezn sp. zn. I. ÚS 4503/12 ze dne 11. 6. 2014 (N 119/73 SbNU 827), bod 26)
- Konsekvencionalistické účely trestů vedly mnohdy k nespravedlnostem
 - Exemplární tresty
 - Uvěznění pachatele, než se napraví (IPP)
 - Výsledek: Dlouhé tresty recidivistům, prvopachatele do vězení nepošleme ani za závažnější násilnou trestnou činnost

Dopady Limiting Retributivism

Závažnost trestu vyjádřená citelností trestů

- Omezuje horní hranici. Jde dále?
- Určuje citelnost trestů: Výběr z nich dle konsekvencialistických účelů?

Co vyjadřuje citelnost trestu? Hlavní vs. vedlejší tresty

- Hlavní tresty (TOS - NEPO a PO, PT, OPP, DV): Závažnost
- Vedlejší tresty (zákazy, dohled, propadnutí, omezení a povinnosti): Náprava a inkapacitace

Naplnění některých účelů jinými prostředky trestního práva, např. restorativní justice?

Množství okolností k zohlednění: Kdy a jak?

Zohlednění mnoho naráz

- TZ zmiňuje cca 70 okolností
- Kdy je zohlednit?
- Kdy zohlednit které účely trestů a jaké okolnosti při nich zohlednit?

Provizorní trest odnětí svobody

- 1 Uvažování o kvantifikaci závažnosti
- 2 Umožňuje uložit přiměřený trest
- 3 Při ukládání (alternativních trestů) tak někteří soudci přemýšlejí

1. Stanovení povahy a závažností trestné činnosti (provizorního NEPO trestu)

- Míra zavrženíhodnosti jednání odpovídá dvěma elementům
 - Objektivnímu: Harm, škoda a následek
 - Subjektivnímu: Culpability, zavinění
 - Nikoli trestní minulost, doznání atd.
 - Ale! V ČR v § 39 odst. 2 TZ je uvedena i osoba pachatele jako určující závažnost trestné činnosti
- Souběh zohlednit (jen) zde
- Proč: Stanovit nepřekročitelnou míru závažnosti

2. (Polehčující) okolnosti nevztahující se k povaze a závažnosti trestné činnosti

- Jsme ochotni snižovat trest kvůli vybraným způsobům jednání
- Několik okruhů okolností
 - Trestní minulost
 - Poměry pachatele
 - Chování pachatele po činu snižující závažnost trestné činnosti (lítost, omluva)
 - Trestní proces (očekávání dopadu na jeho život)
- Způsob: Upravení délky provizorního NEPO

3. Rozhodnutí o uvěznění: Závažnost či recidiva

Vysoká závažnost

- Pokud je provizorní výměra nad určitou hranici (např. 36 m.), je na místě ukládat NEPO
- Výrazně komplikované příliš vysokými dolními hranicemi trestních sazeb

Vysoká pravděpodobnost recidivy

- Nemělo by vést ke zpřísnění nepodmíněného trestu

Kumulace trestů

- 1 Jíž uložen NEPO (např. mařenka)
- 2 Dříve uložené PO / alt. tresty budou nařízené

Výjimečné okolnosti

- Např. rodič nezletilého dítěte

4. Zohlednění postoje k trestnímu řízení (dohody, prohlášení viny apod.)

- Proč zde: Dohoda/prohlášení by měla ovlivňovat výměru, ale ne druh trestu (diskutabilní)
- Ani jeden ze tří důvodů výše se nemění (závažnost, recidiva, kumulace)
- Výjimka pro extra komplikované středně závažné TČ na samé hraně NEPO?
- Jasně vyjádřená sleva (např. jedna čtvrtina až jedna desetina)
 - Anglie a Wales: Max. 1/3 (první kontakt s policií)
 - ČR: Spíše nižší (systém funguje jinak)
 - Nejvyšší sleva u komplikovaného vyšetřování zpočátku
 - Velmi podobná u dohody a prohlášení viny (případně i rozhodné skutečnosti)
 - Snižování s postupem trestního řízení (naprosto minimální v průběhu odvolání)

5. Uložení rehabilitativních a inkapacitačních trestů, opatření a omezení

Rehabilitativní a inkapacitační tresty

- Zjistit co vedlo k trestné činnosti a co ji způsobilo
- Uložit vhodné inkapacitační a rehabilitativní tresty, omezení a povinnosti
- Definovat jejich citelnost a pokrátit potenciální TOS o ní

6. Uložení alternativního trestu

Uložení alternativního trestu (pokud v kroku 3 není NEPO)

- Který je možný a vhodný?
- Poměry mezi náhradními tresty / přeměnami a NEPO
- Vycházet z provizorního trestu odnětí svobody
- Přeměnit pomocí poměrů

7. Řešení kumulace trestů

- Primárně úprava délky NEPO

Účel výkonu trestu

- Účel trestu: Vyjádření citelnosti + konsekvencionalistické účely
- Výkon trestu: Neměl by extrémně modifikovat účel trestu
 - Podmíněné propuštění dříve než po 1/3?
- Citelnost vyjádřená trestem - odnětí svobody, práce apod.: Nepřidávat citelnost!
- Vše ostatní má směřovat k nápravě pachatele a ochraně společnosti
- Účel výkonu trestu odnětí svobody: "působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti"(z. o vtos, § 1 odst. 2)

Shrnutí

- Účel trestu určuje základní kontury systému
- V ČR definován není, což způsobuje problémy
- Cílem není vyjmenovat všechny účely, ale říct, kdy se které mají jak aplikovat
- Výchozí účel vztah závažnosti TČ a citelnosti trestu
- Konsekvencialistické hrají svoli roli, ale nemají vést k nepřiměřenému omezení pachatele
- Existují možnosti, jak systém vylepšit, ale zatím jsou spíše v teorii

Použitá literatura I

- Apel, R. and Wermink, H. (2014).
Estimating the Effects of Incapacitation.
- Auty, K. M. and Liebling, A. (2020).
Exploring the Relationship between Prison Social Climate and Reoffending.
Justice Quarterly, 37(2):358–381.
- Chalfin, A. and McCrary, J. (2017).
Criminal Deterrence: A Review of the Literature.
Journal of Economic Literature, 55(1):5–48.
- Chen, M. K. and Shapiro, J. M. (2007).
Do Harsher Prison Conditions Reduce Recidivism? A Discontinuity-based Approach.
American Law and Economics Review, 9(1):1–29.

Použitá literatura II

- Hart, H. L. (1959).
The presidential address: Prolegomenon to the principles of punishment.
In *Proceedings of the Aristotelian society*, volume 60, pages 1–26. JSTOR.
- Loeffler, C. E. and Nagin, D. S. (2022).
The impact of incarceration on recidivism.
Annual Review of Criminology, 5.
- Mackenzie, D. L., Brame, R., McDowall, D., and Souryal, C. (1995).
Boot Camp Prisons and Recidivism in Eight States.
Criminology, 33(3):327–356.
- Masopust Sachova, P. (2019).
Restorativni pristupy pri reseni trestne cinnosti.
C.H.Beck.

Použitá literatura III

- Roberts, J. V. and von Hirsch, A. (1995).
Statutory Sentencing Reform: The Purpose and Principles of Sentencing.
Criminal Law Quarterly, 37(2):220–242.
- von Hirsch, A. (1996).
Censure and Sanctions.
Oxford University Press, Oxford.
- von Hirsch, A. (2017).
Deserved criminal sentences.
Hart Publishing, London.
- von Hirsch, A., Roberts, J. V., Bottoms, A. E., Roach, K., and Schiff, M. (2003).
Restorative justice and criminal justice: Competing or reconcilable paradigms.
Bloomsbury Publishing.

Použitá literatura IV

Weisburd, D., Farrington, D. P., and Gill, C. (2016).

What works in crime prevention and rehabilitation: Lessons from systematic reviews.
Springer.